

G O S P O D A R

mesečen časnik

za kmetijstvo gospodarstvo in obrtnijstvo,

izdaje ga

C. K. KMETIJSKA DRUŽBA GORIŠKA.

List I.

V GORICI MESCA JULIJA 1863.

Tečaj I.

Slovencom po Goriškem.

C. k. kmetijska družba je v svojem glavnem zboru 28. maja t. l. (v Gorici) sklenila, da naj se za slovenske prebivavce naše goriške dežele *kmetijski list v slovenskem jeziku* za zdaj enkrat na mesec izdaje, in od začetka ne le družbinim udom, temuč tudi drugim **zastonj** pošilja. Sklenjeno je bilo na dalje, da prihodnjo jesen, ko bo glavni zbor kmet. družbe v Tominu, se ima tudi ta naš novi slovenski časnik v posvetovanje vzeti, da se zastran njega določi, kaj in kako. Ako se namreč do tistih mal (tominski zbor utegne biti meseca sept. ali oktobra) pokaže, da šteje list zadosti braveov ali podpornikov in prijatlov se bo narpopred za trdno sklenilo, ali ima časnik samo enkrat, ali večkrat na mesec izhajati in potem se bo brž povabilo na naročbo razpisalo.

Slovenci po Goriškem! Ta sklep je silno važen; iz njega vam utegne veliko prida, mnogo dobrot izvirati. V tem pa, ko vam je kmetijska družba s tem svojim sklepom pokazala, ne le, da vaše narodne pravice spoznava in spoštuje, ampak da vaše potrebe pozna, in da je pripravljena vam s podukom in dobrim svetom v poglavitnih vaših zadevah pomagati, zanaša se tudi, da ne boste sami zavrečali kruha, ki vam ga ponja.

Kmetovavci slovenski in obrtniki (ki imate kak meštr ali antyerh)! vi vsi

kterim je ta podučni list prav za prav namenjen, pomislite, da ako so drugi stanovni našega naroda že iz hvaležnosti do c. k. družbe dolžni ta list podpirati, bi moral vas še posebi lastni vaš prid k temu naganjati, da ga z veseljem sprejmete. Vedite, da, ako kdaj popred, je sosebno dandanašnji poduk, in so razne znanosti, kakor vsem stanovom, tako tudi kmetovavecom in obrtnikom ne samo koristne (nuene), temuč prav potrebne, kakor ribi voda, kakor tici zrak (luft). S tem, kar se je kdo od očeta navadil, bo v prihodnje težko izhajal. Svet napreduje, napredujte tudi vi ž njim, če ne, vas drugi poteptajo.—

Ni zadosti, da, postavimo, kmet dandanašnji tako dela, kakor so naši predniki delali. Tudi ni zadosti, da se le na svoje ali pa sosedove izkušnje, na svoj um naslanja. Naš čas in potrebe, ki jih je s sabo prinesel tirjajo, da se človek enmalo dalj po svetu ozre, da pozve, kaj so drugod ljudje že iznašli, izkušali, in da, kar boljšega zve, posnema in sam doma poskuša; naš čas tirja, da mora kmetovavec in gospodar kaj več znati, ko to, da ve, kaj mora biti v ščipu, kaj v mlaji storjeno; mora kaj več znati, ko truditi se in ubijati sebe in živino od zore do mraka, na zadnje pa vender le tožiti zdaj zastran tega, zdaj zastran unega, če mu po godu ne gre. Ali ne slišimo vas večkrat tožiti, da zemlja neče več roditi (frugati), da je opešala, oslabela, da je izmolzena, da še celo z obilnim gnojem ni moč več toliko pridelavati, ko poprejšnjih let? Ne pravite mar sami, — in kdo bi to tajil — da je dosti ljudi na svetu, da mati zemlja jih ne bo mogla prerediti? In zategavoljo slišimo pogostama, da sosed soseda, brat brata spodkopava, da bi se njegovega zemljišča polastil. Zatega voljo vidimo, kako se vsaka stopinja zemlje, kakšenkrat celo pusta groblja izorje, da se pašnikom in senožetim ne prizanaša, (dasiravno se pravi to z desno zidati, z levo podirati, ker so pašniki in senožeti ravno tako potrebne, kakor orano polje). Te in take prikazni so vredne resnega premišljevanja; v takih in mnogih drugih rečeh je kmetu poduka in dobrega sveta treba. In glejte tu bo ta-le list vaš svetovavec vaš učenik, vaš vedež. Učil vas bo, kmetijstvo zboljšavati, učil vas bo, na majhnem prostoru z enacimi, ako ne z manjšimi stroški in morda z manjšim trudom več pridelovati, kot sedaj pridelujete. Nikar se tedaj tega dobrega svetovaveca, učenika in prijatla ne branite. Kakšenkrat se vam bo morda čudno, neverjetno, nepotrebno zdelo, kar vam bo „umni gospodar“ svetoval, pa to naj vas ne moti. Vsaka stvar, ki jo boste v njem našli, morda res ne bo za vse. Ker bo imel z raznimi ljudmi, raznih krajev opraviti, ne bo smel le taci reči prinašati, ki samo za en kraj veljajo in se le s potrebami tistega kraja vjemajo. Prizadeval si bo kolikor bo moč vsem potrebam vseh goriškoslovenskih (primorskih) krajev vstreti. Kmetje, zaupajte mu!

Kakor kmetovavecom bo „umni gospodar“ tudi obrtnikom dober prijatelj. Obrtniku je poduka skoraj še bolj potreba, kot kmetu. Obrtnijstvo se dandanašnji

tako živo giblje, ko nikdar popred, in je drugod po svetu že visoko stopnjo doseгло. Ali bomo mar le mi v tem zaostajali? Ali hočemo le mi se vedno starega kopita držati, da nas bodo drugi narodi zasmehovali?

„Naprej“! tako vpije danes ves svet. Ali bomo mar le mi „nazaj“ vpili in roke križem držali? — Naprej tedaj! Toda brez poduka ni napredka. Poduk pa vam ravno „umni gospodar.“ ponuja. —

Zdaj pa še nekaj priprostim našim bravcom. Primerilo se bo morebiti izprva tistim, ki niso slovenskega branja že od poprej vajeni, da se na kateri besedi spodtaknejo, to je, da je ne bodo razumeli, zastopili. To naj jih ne plaši. Mislite si to reč tako-le:

Slovencev štejemo blizo 1 1/2 milijon, ki živijo po Stajerskem, Krajskem, Ogerskem, Koroškem, Goriškem in sploh Primorskem. Da vsi ti ne govorijo povsod do besedice tako, kakor pri nas po Goriškem je jasno, ker vam je znano, da že celó vsaka vas ima svoj glas. Ako tedaj na kako besedo naletite, ktera ni *pri vas* v navadi, mislite si, da je pa *drugde*. Kdor piše, *ne more in ne sme* tako pisati, kakor se v *tem* ali *unem* slovenskem *kotu* govori; on mora vse besede rabiti (nucati), ki so, *kjer si bodi*, po Slovenskem navadne, in kakšenkrat je celo prisiljen si kakšno besedo *izkovati*, ali pri družih Slovanih, (kterih je z nami vred okoli 80 milijonov, ki našemu podobne jezike govorijo,) *na posodo* vzeti, ktera pa potem domača postane. — Na dalje je treba pomisliti, da, kadar se kaj piše, mora se v *čistem* in ne popačenem jeziku pisati, to je, *iztrebiti* se morajo sčasoma iz slovenskega jezika vse tiste grde in spačene besede, ki so se iz *družih jezikov*, in zlasti iz laškega in nemskega, v naš materni jezik *vrinile in zatrosile*. Tacili tujih cap se moramo sramovati, in se ve, da naš časnik se jih bo vedno ogibal, razun, *kjer in kadar* jih bo za *razjasnjenje* ktere *manj znane* besede potreboval. — To tedaj zapomnite si zastran jezika in pisave. Dušne hrane (jed) vam ne bomo sicer v zlati, pa tudi ne v leseni skledi podajali. —

Poslednjič se obračamo do Vas, častiti gosdodje duhovni, uradniki, župani, učenički, učenci viših šol in, kar Vas je, v mestu in zlasti na kmetih, bolj izurjenih, bolj učenih, sploh do Vas obračamo se, ki ste s prostim ljudstvom vedno v dotiki in ki Vam so želje in potrebe našega ljudstva znane. Ljudstvu k duševnemu in telesnemu blagostanju, k časni in večni sreči pripomagati, je lepa prečastna naloga in nekterim zmed Vas celo sveta dolžnost. Na Vas se torej zanaša kmetijska družba, od Vas pričakuje, bodi si materijalne, bodisi moralne podpore. Podpirajte ta list z vsemi močmi, razširjajte ga med ljudstvom, kolikor morete, razjasnite ga, komur je treba, kjer koli imate priložnost, in prizadevajte si, da se po njem dobri nauki, potrebne in koristne vednosti med ljudstvo zatrosijo. Sosebno Vam, preč. duhovni in bogoslovci, izročimo „umnega gospodarja“ v skrb, Vam polágamo ga na srec.

Vi mu morate biti očetje in varuhi; priporočajte ga in — pišite za - nj. Nikar ne mislite, da bi Vam bilo to na sramoto, ali da se s stanom in poklicom Vašim ne vjema. Poslušajte kaj piše zastran tega slavni, žali Bog, prerano umrli šent-viški fajmošter (nad Ipavo), *Matija Vrtovec*, v predgovoru k svoji izvrstni „vinoreji“ 10. apr. 1845, ... brez ovinkov rečemo, da bi v živo sramovali se, od tega, s čemur se nam izročeni po šest dni v tednu pečajo, nar manj od njih razumeti. Slab pastir, kateri ne pozna trav, s kterimi se njegova čeda redi. Neke bogoslovce, ki bi nam utegnili morda to pisanje očitati, bi mi poprašali, zakaj škofje železne ceste po visoko prazničnih šegah posvečujejo? zakaj so prelatje, skofje in nadškofje ne samo udje, ampak večkrat še celo predniki kmetijskih družb? zakaj neki (po nekterih krajih) bogoslovcom v šolah kmetijstvo razlagajo? Ali niso levitje v obljubljeni in dobro obdelovani deželi lepši prvine, obilniši desetine, in v tempelj za Gospoda bolj pitane daritve prejemali, kakor v puščavi? — Na noge tedaj gospoda! ne skrivajmo luči pod mernik! — Tudi Vi gg. učitelji po vasch, morate „umnemu gospodarju“ pot do uma in srea Vam izročene mladine odpirati in gladiti. V nedeljski šoli se Vam priložnost sama ponuja. —

Gospodom pa, možem, ki bojo ta list blagovoljno z *dopisi* podpirali, naznanjamo, da bo vredništvo sostavke, v *kterem koli jeziku*, in, kar se pisave tiče, nič ne dé, dobro ali slabo pisane, rado sprejemalo, da le so potrebam naših Slovincov in namenu tega časnika primerni. Pisma naj se pošiljajo (frankirane) vredništvu „umnega gospodarja“ (v Rastelu, h. št. 291, III. nadstropje) ali pa osrednjemu odboru c. k. kmetijske družbe.

Program.

„**Umní gospodar**“ misli odpreti za zdaj te-le predele:

I.

Prinašal bo: a. Uradne spise c. k. kmetijske družbe, kot n. pr. naznanila, povabila in sploh kar spada v uradno opravilstvo srednjnega odbora ali podružnic.

b. Posnetek (izpisek) iz zapisnikov, ki jih italijanski kmetijski časnik prinaša.

c. Posnetek iz družih spisov (sostavkov) v ital. časniku, ako in kolikor se vjemajo z okolnostmi in potrebami slovenskih prebivavcov naše dežele.

II.

Potem pridejo na vrsto spisi, ki jih vredništvo samo za dobre spozna. Ti spisi, bodisi izvorni, ali iz družih časnikov posneti, morajo sploh na to meriti, da se po njih kmetijstvo in gospodarstvo in pa obrtnijstvo zboljša in povzdigne. Lesem spadajo tedaj sostavki, po kterih se ljudstvo v kmetijskih ali obrtnijskih vednostih podučuje, po kterih se zbuja v braveih ljubezen do uče in do napredka, po kterih se seznanjajo z novimi izkušnjami in iznajdbami itd. Sèm bi tedaj spadali tudi na-

ravoslovski, zlasti kemijski, naravopisni in morda tudi zemljopisni in zgodovinski spisi, se ve, da prav po domače sestavljeni, in le taki, ki se na kmetijstvo ali obrtnijstvo nanašajo.

Kmetijstvo se deli na 5 vej: *a.* obdelovanje zemlje, *b.* živinorejo, *c.* čbelarstvo *d.* sadjorejo *e.* gozdstvo. Koliko brezštevilnih predalov ima obrtnijstvo je vsem znano.

Častiti dopisovavci imajo tedaj široko polje pred sabo.

III.

Poslednjič pod napisom „Razne novice“ bo prinašal „umni gospodar“ mikavne in podučne, domače in tuje, novice raznega zapopodka.

Od začetka bo moral tudi marsikaj povedati o kmetijski družbi sami in njenem namenu.

C. k. kmetijske družbe goriške

začetek, namen in uravnava.

Začela se je ta družba l. 1765. Z narvišim sklepom 4. junija tistega leta, namreč, je za našo deželo posebno skrbna Cesarica Marija Terezija privolila, da se sme v Gorici društvo za povzdigo kmetijstva in obrtnijstva napraviti. Za prvega predsednika (poglarvarja) je bil ob enem imenovan Janez Gašp. grof Lantieri. Udov ni štela od začetka več kot 22. Prvo sejo je imela 27. avgusta 1765. Kaj in kako se je ti naši, že skoraj 100 let stari, družbi pozneje godilo, in kako se je v poprejšnjih in novejših časih za prid in srečo naše dežele trudila, bo „umni gospodar“ o priložnem času svojim braveom pripovedoval. Kar se pa (sploh že omenjenega) *namena* (cilja in konca) njenega tiče, in pa *pripomočkov*, s katerimi si prizadeva ta namen doseči, kakor tudi, kar zadeva njeno *uravnavo* (vredbo, ordingo), vse to je obširno in natanko razloženo v družbinih *pravilih* (postavah), ktere so bile že večkrat na novo pregledane in popravljene in zadnji krat l. 1850 natisnjene (drukane). Te pravila bo „umni gospodar,“ kolikor bo prostor pripuščal, po odlomkih (koséh) prinašal. Razdeljene so v 7 *oddelkov* (ali odsekov), kterih vsaki ima po več paragrafov (odstavkov).

Pravila

c. k. kmetijske družbe goriške.

popravljen po spominskih zapisih marca mesca 1850 in pretresene v glavnem zboru 9. aprila tistega leta.

Prvi oddelek

Bistvo (natura) cilj ali namen in oblasti km. družbe.

§ 1.

Kmetijska družba je naprava po Njega Veličanstvu, svetlem Cesarji, potrjena in meri na to, da bi se pospeševalo (zboljševalo in povzdigovalo) kmetij-

— Suša tare še vedno naše polja (razun debelice), dasiravno je že večkrat kaj dežja priletelo, ki je pa premalo izdal. Turšice, sosebno po drobnicah, bo malo ali nič. Dežja, da bi bil zemljo premočil, ni bilo na poldanski strani mesta od sv. Antona sem.

— Trtna bolezen je letos po ravninah hujši, ko lani. Grozdja se je bilo veliko zaredilo, pa vina ne bo kaplje.

— Vseh svilnih mešcev (galete) skupaj je bilo letos v Gorici prodanih 156.442 dunajskih funtov. Srednja cena (kup) ji je bila od 9. junija do 2. julija, nar niži: 57 $\frac{6}{10}$ sold., nar viši: 76 $\frac{8}{10}$ s. Iz prva se je vrtela sploh okoli 66 s.; poslednji čas okoli 70-76 s.

— V hamburški razstavi (kmetijskih pridelkov) je bila podeljena mala bronasta medalja g. Fr. Licenu, posestniku v Rihenbergu.

Razne novice.

— 19. t. m. se je zgodila v Nabrežini strašna nesreča. Gosp. *Gironcoli*, c. kr. okrajni adjunkt v Komnu na Krasu se je peljal od Nabrežine proti domu. Na nekem mestu pa križate se vozna cesta in železnica. Primerilo se je, da ravno ko je imel nesrečni gospod čez (nezaprto) železnico iti, prileti nenadoma hlapon (mašina), ki so ga menda ravno kurili in, kakor je navada, nekoliko krat gori in doli po in zunaj kolodvora tje in sem krmili. G. *Gironcoli* se je bal, da mu ne bo mogel z vozom tako hitro uiti, skoči doli, pa po nesreči pade na železnični kolo-voz. Hlapon ga zgrabi in, kar bi trenil, je bila glava odtrgana.

— 27. t. m., ko so eno uro v noč zvonili, se je ubil v tukajšni veliki cerkvi veliki zvon. Zdaj nima naše mesto več zvona, da bi bil kaj vreden.

— 15. 16. 17. prihodnjega avgusta bo na *Barbani* (otoku blizo Ogleja), stari, našim in benečanskim Lahom nar bolj priljubljeni, božji poti, redka, veličastna cerkvena prazničnost. Po prejetem dovoljenji iz Rima bodo prevzvišeni knez in nadškof goriški *Andrej Gollmayr* (veliki šmarni dan dopoldne) *kronali podobo D. Marije barbanske*. Drugi dan, v nedeljo, bojo imeli slovesno peto mašo Nj. Eminencija, kardinal - patriarh beneški; tretji dan pa mašo in pridgo novoimeno- vani visokoč. nadškof videmski, (sedaj škof v Konkordii (Portogruaru). Nihče ne pomni, da bi se bili ti trije viši škofje, katerih predniki so imeli v Ogleji in na otoku Gradu (namreč beneškega patriarha predniki) svoje sedeže, v tistih staro- častiljivih krajih kedaj snidli. — Bati se je, da na malem otoku barbanskem ne bo zadosti prostora za ljudi, ki bodo od vseh strani skupej vreli.

— 18. avgusta bo obhajala goriška slovenska čitavnica (društvo, katero si pri- zadeva slovenskemu jeziku in narodu takšno spoštovanje pridobiti, kakoršno mi drugim jezikom in narodom skazujem) rojstni god Nj. Velič., svetlega Cesarja, z večerno veselico (besedo).

 Izobražene bravce prosimo za zamero, da smo besede, ktere bi utegnile po naših mislih tukajšnemu ljudstvu manj znane biti, morda prepogostoma pojasnovali in pojasnila v opazke ali med oklepke devali, kar tisku lepoto kazi. Imeli smo in bomo pred očmi *goriške* Slovence in med njimi zlasti *tuke* bravce, kterim so še celo „Novice“ neznana reč. Kakor gledé na jezik, tako bo treba tudi gledé na tvarino z *mlekom* začeti, za *kruh* in *meso* manjka nekterim še *kotnikov*. Mesca julija 1865 utegne „umni go- spodar“ na poti napredvauja jeziškega na marsikoga naleteti, ki še vedno tam leži, kjer so ga bile „No- vice“ julija mesca 1845 našle in pustile. Vredništvo.

V imenu osrednj. odbora **Andrej Marušič** redni ud, zač. odgovorni vrednik.